

MEGHALT A PLÉBÁNOS, ÉLJEN A PLÉBÁNOS!

Plébániai concursusok a 19. század második felében a Buda környéki falvakban

Dolgozatomban azokat a helyzeteket vizsgálom, amikor egy-egy plébánia – és a hozzá tartozó javadalom – a plébános halála, lemondása, vagy egyéb ok miatt megüresedik.¹ Az ezt követő események tanulmányozása nemcsak az egyházi kinevezések logikájába, a kegyúri rendszer működésének részleteibe enged betekintést, de a fennmaradt források az alsópapság motivációit, ambícióit, pályaelképzeléseit és mozgásterét illetően is sok tanulságot rejtenek. Kiemelt figyelmet szentelek annak a kérdésnek, milyen befolyással bírtak a hívek – illetve a község és annak előljárói – plébánosuk megválasztására, illetve mit jelentett a plébánosváltás a helyi közösségek számára. Írásom második felében két egymással szorosan összefüggő 1867-es eset elemzésével próbálom érzékeltetni a folyamatok dinamikáját, a formális és informális kapcsolatok jelentőségét és a kor politikai változásainak egyéni sorsokat befolyásoló hatását. Kutatásom során az alábbi településeket és eseteket vizsgáltam:²

plébánia (filiák)	káplán	nyelvek	vallási megoszlás (filiákkal együtt)	kegyúr	plébános- váltás
Zsámbék	van	német, (magyar)	1869: r.k.: 2838; ev.: 1; ref.: 33; zs.: 486 1891: r.k.: 3771; ref.: 28.; g.kel.: 1; zs.: 393	Pénzügymin .	1852, 1867, 1871, 1888

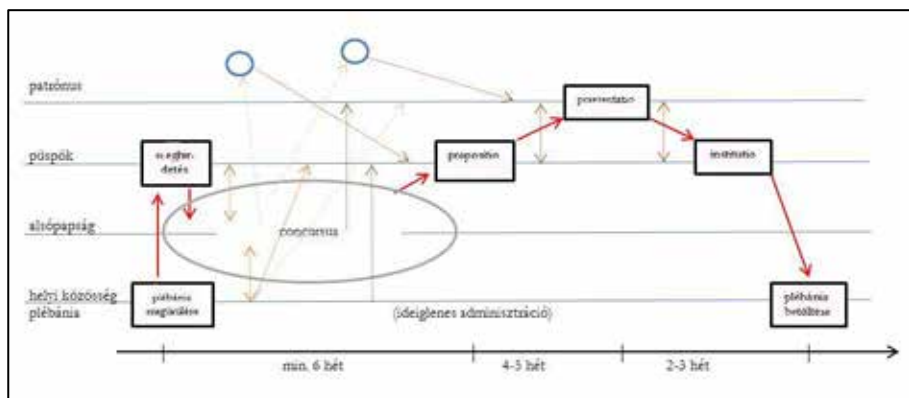
¹ A téma készülő doktori disszertációmhoz kapcsolódik (Egyház és helyi társadalom a Buda környéki falvakban 1848-1914). Elsődleges forrásaim a Székesfehérvári Püspöki Levéltár plébániai és személyi anyagai: SzfvPL 4511 – a budakeszi plébánia iratai; SzfvPL 4578 – a pilisvörösvári (pilisszentiváni) plébánia iratai; SzfvPL 4580 – a zsámbéki plébánia iratai; SzfvPL 4534 – a nagykovácsi plébánia iratai; SzfvPL 5166 – Gózon György personalia; SzfvPL 4724A – Bacsák Imre personalia; SzfvPL 5268 – Pados János personalia.

² Az első öt oszlop forrása: Schematismus venerabilis cleri dioecesis Alba-Regalensis pro anno... Albae-Regiae. 1869, 1891. A települések mindegyike a Székesfehérvári Egyházmegye budai alsó és bicskei esperesi kerületéhez tartozott. A táblázatban csak a számottevő filiákat jelöltem.

Budakeszi (Makkosmária)	van	német	1869: r.k.: 2783; ref.: 7 1891: r.k.: 3598; ev.: 5; ref.: 1; unit.: 1	Pénzügymin .	1848, 1862, 1867, 1879, 1896
Vörösvár (Szentiván)	van	német	1869: r.k.: 2430; ev.: 5; zsidó: 445 1891: r.k.: 3688; ev.: 1; ref.: 4; zs.: 165	Karátsonyi cs.	1837, 1851, 1862, 1891
Nagykovács	nincs	német	1869: r.k.: 1361; ev.: 1; ref.: 6 1891: r.k.: 1461; ev.: 9; ref.: 5; zs.: 17	nincs	1879, 1880, 1891
Solymár	nincs	német, (magyar)	1869: r.k.: 1296; zsidó: 8 1891: r.k.: 1855; ev.: 10; ref.: 6; zs.: 18	Karátsonyi cs.	1859, 1899
Hidegkút (Máriaremete)	nincs	német	1869: r.k.: 1031; ev.: 1; ref.: 2 1891: r.k.: 1386; ev.: 1; ref.: 15	Steinbach cs. Szunyogh cs. Szabó cs.	1855, 1886

A plébánosváltás folyamata – a vizsgált esetek gyakorlatát összegezve³ – a következőképpen zajlott. A plébános haláláról táviratban, majd hivatalos levélben értesítették a püspököt, aki a lehető leggyorsabban ideiglenes adminisztrátor (*administrator interimis*) kinevezésével gondoskodott a megürült plébánia pasztorációjáról (áthelyezés vagy egyéb ok esetében természetesen az események üteme más volt).

³ Fontos kiemelni, hogy nem normatív (jogi) szempontból közelíték a kérdéshez. A kegyuraság (patronatus) feudális jogintézményének egészen a második világháború végéig terjedő történetét kimerítően feldolgozta Csizmadia Andor CSIZMADIA 1961, 1966. 344-388. A plébánosváltás gyakorlata kevésbé kutatott, bár néhány 19. századi esettanulmány született már: LAKATOS 2007. 115-122.; BEDNÁRIK 2013. 228-231., érinti a kérdést GYÖNGYÖSSY 2014. 62.

Ezzel egyidőben a javadalmat körlevélben hirdették meg az egyházmegye papsága körében (*concursum*).⁴ A pályázó papok a püspökhöz írt hosszabb-rövidebb támogatást kérő leveleikhez csatolták az adott kegyúrhoz címzett (az önéletrajz és a motivációs levél műfajával rokonítható) folyamodványukat is. Ezeket a (rendszerint hathetes) határidő lejártával a püspök továbbította a kegyúrnak, egy rovatos kimutatás kíséretében, amelyben (sorrendbe állítva) három jelöltet ajánlott (*propositio*). A kegyúr általában a püspök döntését jóváhagyva az első helyen kiemeltet választotta ki és „mutatta be” a javadalomra (*praesentatio*),⁵ arra is van azonban példa, hogy felülbírált a püspök által felállított sorrendet.⁶ Mindenképpen a kegyúr

⁴ A *concursum* eredetileg a plébániáért hirdetett vizsga volt (SCHEDEL 1843. 77.: „Concursum pro parochia: papi megyéért kirendelt tudományi remeklés”), amelyet a szóban forgó évtizedekben már az egyszer leteendő plébánosi vizsga (*examen synodale*) váltott ki, a *concursum* szót pedig egyértelműen ’pályázat’ értelemben használják. Lásd ezzel kapcsolatban pl. az 1848-as erdélyi egyházmegyei zsinat vitáit: TAMÁSI 2004. 143-144.

⁵ A bemutatás joga (*ius praesentandi / praesentationis*) a kegyúri jog egyik legvitatottabb eleme volt. A püspök általi hármas kijelölés – a városi és községi kegyuraságoknál – már 1800-ban felbukkan, az 1855-ös konkordátum pedig mindenféle papi állást a püspök hármas jelölése alapján rendel betölteni, ezzel korlátozva a világiak befolyását. CSIZMADIA 1966. 371-372. Ez – új szabályozás híján – a dualizmus idején is gyakorlatban maradt. Hangsúlyozni kell, hogy az általam vizsgált települések mind egykori jobbágyszékhelyek, így a kegyuraság és a község (a „hívek”) két egymástól független entitásként jelennek meg. A legtöbb konfliktus a testületi (városi, községi) kegyuraság esetében állt fenn CSIZMADIA 1961. 10., ahol a bemutatási jog tulajdonképpen a pap nép általi megválasztását jelenthette. Erre jó példa az 1854-ből ismert szabadkai eset: LAKATOS 2007. 115-122.

⁶ Lukács László pénzügyminiszter, a budakeszi javadalom kegyura 1894-96-ban az első helyen jelölt Keifler János vértesszőlári plébános helyett a neki „több oldalról is

határozott abban az esetben, ha a püspök nem élt a hármas kijelölés jogával.⁷ Olyan példát is ismerünk – igaz még az 1830-as évekből – hogy a kegyúr még a pályázat kiírása előtt jelezte személyi igényeit, preferenciáit.⁸

A hivatalos folyamat hátterében esetenként kiterjedt lobbitevékenység zajlott, amelynek szintén maradtak írásos nyomai (az ábrán halvány nyilak jelzik az irányokat). A pályázók, a püspök és a kegyúr között sokszor informális levelezés folyt.⁹ A jelöltek időnként magas helyről szerzett ajánlásokkal (az ábrán: körök) tettek kísérletet a döntések befolyásolására.¹⁰ Különösen érdekesek azok a települési folyamodványok, amelyekben az adott község előjárósága, néha nagyszámú aláírással megtámogatva emelnek szót egyik vagy másik jelölt mellett vagy ellen.¹¹

melegen ajánlott” Bulics Ferenc tárnoki plébánost mutatta be. Ezt a lépést, bár többszöri levélváltás, puhatolódzás előzte meg, Steiner Fülöp püspök a szokásos gyakorlat udvariatlan megsértéseként értékelte: „S azért tiszteletteljesen kérem Exciádat, az egyházmegyei kormányzat, az egyházi fegyelem fentartása s áldozárim iránt tartozó főpásztori gondoskodásom érdekében, hogy a jövőben az általam első helyen felterjesztendő egyházi férfiú ellen netán felmerülő kifogást velem kegyesen közölni méltóztassék...” (SzfvPL 4511 1780/1895) Egy fél évszázaddal korábban ugyanitt szintén a második jelölt (Bacsák Imre) nyert praesentát. SzfvPL 4511 688/1848.

⁷ Például az 1891-es vörösvári pályázat esetében Steiner püspök a nyolc jelöltet – kánoni kifogása egyik ellen sem lévén – betűrendben terjesztette föl Karátsonyi Kamilló budapesti rezidenciájára. SzfvPL 4578 1649/1891.

⁸ Majthényi Károly vörösvári patrónus „a törvényes szokás mellett meg kívánván maradni” kéri a püspöki helytartót, hogy az elhunyt Gálcsék Máté helyére az ugyancsak az ő birtokán szolgáló Venisch Ferenc solymári plébánost jelölje, majd Solymárra „három érdemes és alkalmas tagokat candidálni méltóztasson”, ezek között pedig – a családja és a maga érdemei okán – helyezze első helyre Hamza György törökbálinti káplánt. Végül csak az első kérése teljesült. SzfvPL 4578 1088/1836.

⁹ Az 1879-es budakeszi esetben például Leeb Károly és Herbst József pályázás helyett csak azíránt érdeklődnek a püspöknél, hogy egyáltalán lenne-e esélyük. SzfvPL 4511 673, 736/1879.

¹⁰ Az 1888-as zsámbéki pályázatnál Gózon Gyula promontori plébánost gr. Tisza Lajos és gr. Szapáry István kérte (SzfvPL 4580 820, 828/1888), míg Pospischil Károly váli plébánost maga József főherceg ajánlotta. SzfvPL 4580 864/1888. Végül Gózoné lett a javadalom. Talán az is közrejátszott, hogy ideiglenesen éppen az egyik ajánló bátyja volt a kegyúr (Tisza Kálmán, mint ideiglenes pénzügyminiszter).

¹¹ 1891-ben például a vörösvári és a szentiváni előjáróság (és több mint száz aláíró) kéri a püspököt, hogy addigi káplánjukat, ifj. Angeli Mártont ajánlja első helyen.

A bemutatott jelöltet végül a püspök iktatta be (*institutio, investitura*) egyházi hivatalába, amit a plébánosi eskü letétele erősített meg. A hivatal átadás-átvétele – részletes dokumentáció mellett – az alesperes jelenlétében zajlott le.¹²

A fenti táblázat egyfajta relatív presztízssorrendet is jelöl: azt, hogy a vizsgált időszakban az egyes plébániák mennyire számítottak „jó állásnak”. Lemérhető ez azon, hogy melyik helyről pályáztak a másokra,¹³ de az egyes concursusok mezőnye (a pályázók száma, kondíciói) önmagában is árulkodó.¹⁴ A helyben működő klérus tagjai az egyházmegye területén lévő állomáshelyeket, az éppen üresedésbe kerülő pozíciókat a róluk rendelkezésre álló tudásuk, jól-rosszul felmért lehetőségeik (érmek, életkor, képességek, kapcsolatok) tükrében értékelték. Ezek a tartós diszpozíciók és pillanatnyi motivációk, racionális, érzelmi és szituatív elemekből kirajzolódó „mentális térképek” óhatatlanul töredékesen ismerhetők csak meg, néhány mérlegelési szempontot azonban érdemes kiemelnünk.

Ezek közül az egzisztenciális kérdések tűnnek a legfontosabbnak. Az egyes beneficiumok között hatalmas különbségek lehettek, nem is beszélve a káplánok sokszor rendezetlen viszonyairól. A concursus-kiírások nem közöltek jövedelmi adatokat (mint pl. a tanítói állások esetében), a pályázók mégis többé-kevésbé tisztában kellett legyenek az adott település lehetőségeivel, a papot illető bevételekkel, a plébániaépület állapotával, a várható életkörülményekkel.¹⁵ Az

Hangsúlyozzák, hogy „nem az ő érdekében és javára [...] hanem ezt tisztán saját magu[n]k elhatározásából és az egész hitközség érdekében” teszik. SzfvPL 4578 1833/1891. Ezzel talán a korteskedés gyanúját akarják eloszlatni. Az 1848-as budakeszi concursus esetében – vádlói szerint – a későbbi plébános paphoz méltatlan módszerekkel szerezte meg a hívek támogatását. BEDNÁRIK 2013. 229-230.

¹² Az ilyenkor született részletes, egységes szempontok szerint felvett, 8 fejezetből álló leltárak, jegyzékek (*inventarium*), a tárgyi kultúra, életmód és gazdálkodás kutatásának is értékes (szeriális) forrásai lehetnek.

¹³ A hidegkúti és a solymári plébános (Szobovits Alajos, Glázer József) rendszeres résztvevői voltak a budakeszi, zsámbéki és vörösvári pályázatoknak, sőt utóbbi Nagykovácsiba is szívesen átkerült volna.

¹⁴ 1879-ben a nagykovácsi pályázatra mindössze 5-en, a budakeszire 13-an jelentkeztek, köztük több tekintélyes plébános (pl. a győztes Tilly Józsefet Bicskéről).

¹⁵ Az alsópapság anyagi ellátásának rendkívül bonyolult kérdésére most nem tudunk kitérni. Ennek kapcsán csupán fel szeretném hívni a figyelmet a papok egymás közti ismeretsegeinek, sűrű kapcsolati hálójának, és az ebből származó tudás jelentőségére

anyagi szempont legtöbbször negatív érvelés formájában jelenik meg a pályázatokban (explicit módon általában csak a püspöki instanciákban): a pályázók akkori állásuk áldatlan állapotaira hivatkoznak, vagy addigi pályájuk jutalmaképpen fogalmazzák meg jobb állásra való reményüket, magukat annak „atyai jóindulatára” bízva.¹⁶ A kegyúri kérvényben inkább csak a sorok között utalnak effajta motivációra.

A pályázók nyilvánvalóan mérlegelték a plébániához kötődő pasztorációs kihívásokat is. A vizsgált települések túlnyomóan német lakosságúak voltak, ahol tehát alapkövetelmény volt a kiváló nyelvtudás (ezt néhányan hangsúlyozzák is magukról, de feltételezhetően a többi pályázó is tisztában volt vele). Felekezeti ellentétekkel – a zsámbéki és vörösvári zsidó közösségektől eltekintve – egyik településen sem kellett számolni. A filiák száma, mérete és távolsága adott esetben jelentős többletterhelést jelentett a plébános számára, különösen, ha a községben nem volt kápláni állás alapítva (pl. Hidegkút és a hozzá tartozó felkapott zarándokhely, Máriaremete esetében). A „nép”, a hívek közössége gyakran felbukkan a pályázatokban, mint a lelkipásztori munka tárgya, és a sikeres, áldozatos pasztoráció példatára. A püspök felé a pályázók rendre kiemelik a rábízottak üdvösségéért, erkölcsiért, neveléséért tett erőfeszítéseiket.¹⁷ A kegyúrhoz címzett folyamodványokban pedig a lajstrom más téren (tudomány, oktatás, publicisztika, méhészet (!) stb.) elért eredményekkel, érdemekkel is kiegészül. A kiegyezés utáni időben a pénzügyminisztériumhoz benyújtott pályázatokban (Budakeszi, Zsámbék) visszatérő elem a „jó hazafiságra”, egyben az uralkodó iránti lojalitásra való neve-

(változó állomáshelyek, esperesi koronák, búcsújárások, kollegiális látogatások, levelezés stb.).

¹⁶ Ezúttal csak egy – gazdaságtörténetileg is érdekes – példát emelek ki. Az 1888-as zsámbéki pályázatra jelentkező Gózon Gyula budafoki, Spánjevich Márk pomázi és Téttry József tétényi plébános is arra hivatkoznak, hogy az addig bortermelésből élő falvak a filoxéra pusztítása miatt annyira elszegényedtek, hogy már alig tudják eltartani a papjukat. (Gózon: „populus meus parochianus, qui vineis suis fonte proventus sui et sustentatimis vitae jam jam orbatus sit parrocho suo solum ad leccale inviato vix amplius aliquid praestare par erit” SzfvPL 4580 950/1888.; Spánjevich: „cum in Pomáz tanta fatigia tantasque expensas in melioratinem beneficii parochialis Pomáz – ob ingruentem phylloxeram – inutiliter impenderim...”. SzfvPL 4580 859/1888. Sőt még a Zsámbékkal közel azonos presztízsű – de a filoxérától szintén sújtott – Budakeszi plébánosa (Tilly József) is szívesen áttette volna a székhelyét. SzfvPL 4580 940/1888.

¹⁷ Általában csak formulaszerűen, pl.: „gloriam Dei fideliumque salutem promovere semper et in omnibus satagebam” Tichy Jakab, SzfvPL 4578 1649/1891.

lés,¹⁸ a szabadságharc alatti „helyes magatartás”,¹⁹ vagy a német ajkú nép magyarosításáért tett erőfeszítések.²⁰

A kinevezéseknél, de a későbbi együttműködés várható gördülékenységét tekintve is (a jövedelmek folyósítása, karbantartási munkák elvégzése stb.) lényeges szempont volt a patrónus személye. Hidegkúton például rengeteg feszültség származott a több birtokos között megoszló kegyuraságból, míg a Pénzügyminisztérium, amely Zsámbékon és Budakeszin is az Óbudai Koronauradalom révén teljesítette kötelességeit, lényegesen megbízhatóbbnak bizonyult. Ezen állomáshelyek esetében elvileg előnyt jelentett az, ha az adott illető korábban is működött koronai birtokon, bár végül a döntéseknél nem nagyon látjuk ennek az elvnek az érvényesülését.²¹ Nagykovácsiban a világi patrónus hiánya egyszerűbb (ugyanakkor anyagilag nehezebb) helyzetet teremtett, hiszen a döntés egyedül a püspök kezében volt (*libera collatio*), ezért ide főleg olyanok pályáztak, akik máshol nem reméltek protekciót, de mindenképpen szábadulni akartak akkori állomásukról.²²

¹⁸ Priskowitsch Antal bogdányi plébános ígérete a budakeszi plébániáért folyamodva: „[...] alázattal alulírt lelkész egyházi és hazafiui hivatásánál fogva mindenkor szent kötelességének tartandja ezen új állomáson is minden erejével oda törekedni, hogy a rom. kath. egyház szeretett hazánk, és dicsően uralkodó Apostoli Királyunk számára jó erényes, békeszerető, engedelmes, és hű katolikus alattvalók, és honpolgárok fejlődjenek.” SzfvPL 4511 750/1879.

¹⁹ „Az 1848/9. gyászos emlékü években a felséges uralkodó Ház és a cs. kir. hadsereg iránti loyális érzelmemet nem csekély veszélyek közt tetemes aldozatokkal is megpecsételtem.” Bognár József, SzfvPL 4511 ad 791/1879.

²⁰ „a’ budakeszi kiválóan németajku hivek lelkiüdvének előmozdítását, közvetve az édes hazai nyelv fejlesztésének eszközzésével is, kivált az iskolai téren ’s a’ Kedves Magyar Haza javára is könnyűséggel munkálhatnám” Koller Ferenc, SzfvPL 4511 sz.n./1867.

²¹ Marinkovits György perbáli plébános zsámbéki és budakeszi pályázataiban például rendre kiemeli, hogy a „kerelmezők között aligha találtatik régiebb, és öregebb aldozár, mint az alolirott, ki a Nagyméltóságú M. K. Pénzügyministerium kegyuri jogaihoz tartozó plebaniakban lelkeszkedik.” SzfvPL 4511 sz.n./1867. Ugyanígy az azonos kegyúr (Karátsonyi Kamilló) alá tartozó Solymár és Vörösvár között váltani szándékozó Glázer József is ebből próbál tőkét kovácsolni (mint az 1837-es példa mutatja, nem is teljesen alaptalanul – ld. 8. jegyzet), de nem jár sikerrel. SzfvPL 4578 1456/1891.

²² Például a kétségbeesetten panaszkodó csépi plébános, Janny Ferenc, SzfvPL 4534 632/1879.

Esettanulmány 1867

Augusztus 6-án a zsámbéki plébános, Gózony György zsámbéki plébános kanonoki rangra emeltetett.²³ Zsámbék ekkor az egyházmegye egyik legvonzóbb plébániájának számított, a 19. század folyamán többször is a kanonoki stallum előszobájának bizonyult.²⁴ Ennek fényében érthető, hogy a vörösvári esperes-plébános, Bacsák Imre rögtön a hírüladás másnapján tollat ragadott, és mint neki járó, kérte a zsámbéki állomáshelyet.²⁵ Bacsák 1862-ben botrányos körülmények között volt kénytelen távozni Budakeszről, új állomáshelyét pedig jogtalan száműzetésként élte meg.²⁶ Az újonnan kinevezett püspöknek (Jekelfalussy Vince) azonban más tervei voltak Zsámbékkal.²⁷

A „szabályszerű s megyeszerzte történt kihirdetés” csak egy hónappal később, szeptember 14-én történt meg.²⁸ A concursusra mindössze hatan jelentkeznek, ami viszonylag szerény részvételnek mondható (1871-ben 9-en, 1888-ban 13-an voltak).²⁹ Ebben minden bizonynyal szerepet játszott, hogy a püspök időközben (okt. 8.) merőben szo-

²³ Literae encyclicae et officiosae ordinariatus almae dioecesis Alba-Regalensis anno 1866 et 1867. Albae-Regiae, Typis viduae Pauli Számmer. (240-241.): 797/1867.

²⁴ Gózony 1852-ben lett zsámbéki plébános, de ambícióit mutatja, hogy már 1850-ben és 1857-ben is pályázott a kanonokságra SzfvPL 5166 521/1857., utóbbi esetben éppen zsámbéki elődjével, Nyirák Ignáccal konkurrált érte, aki végül el is nyerte a pozíciót. Gaál József Ignác (1838) és Huszár Károly (1888) is Zsámbékról lett kanonok. Vö. PAUER 1877. 345-46, 351-54., 466-467; FORINTOS 2005. 62., 78-79., 86., 110-112., 78-79.

²⁵ SzfvPL 4724A 48/1867

²⁶ BEDNÁRIK 2013. 225.

²⁷ A forradalom után kegyvesztetté vált, meghurcolt Jekelfalussy a politikai változásokkal párhuzamosan 1867-ben foglalta el a székesfehérvári püspöki széket, ezután alig egy hónappal pedig a megújult püspöki kar tagjaként részt vett a koronázáson. TÖRÖK-MÓZESSY 2002. 42. A kegyúri jogokat az Andrássy-kormány pénzügyminisztere, Lónyay Menyhért gyakorolta, akinek ez a pozíció politikai rehabilitációt jelentett. A zsámbéki plébánia betöltése ennek a kiegyezéskori együttállásnak a fényében válik különösen érdekessé.

²⁸ LITERAE ENCYCLICAE 1866-1867 (p. 256.): 937/1867: *Parochia Zsámbék vacans publicatur.*

²⁹ A folyamodványok – a szokástól eltérően – sajnos nem találhatók meg a csomóban, így csak a püspöki javaslatétel-fogalmazványból (SzfvPL 4580 1166/1867) értesülünk a kilétükről: Koller Ferenc (53 éves, gyurói plébános), Marinkovits György (59 éves, perbáli plébános), Szobovits Alajos (49 éves, hidegkúti plébános), Horvátovszky Vilmos (73 éves, ráckevei plébános), illetve Pados János (47 éves, zsámbéki adminisztrátor) és Bacsák Imre (58 éves, vörösvári plébános).

katlan módon az alighogy kinevezett ideiglenes adminisztrátor³⁰ helyére Pados János személyében új embert rendelt, ezzel félreérthetetlenül kijelölve a plébánia várományosát.

Az ekkor 47 éves Pados szentszéki írnokként 1848-ban előbb nemzetőr tábori lelkésznek, majd honvédnek állt,³¹ amiért 1850-ben hat év várfogságra ítélték.³² 1853-ban szabadult,³³ és Csurgón a Károlyi családnál lett nevelő.³⁴ 1854-55-ben jelentkezett a megürült nagyhantosi plébániára, és el is nyerte azt,³⁵ azonban a társkegyúr Zichy Károly erélyes közbelépése folytán – a hívek könyörgése ellenére³⁶ – rövid úton eltávolították. 1862-től „privát életet” élt, és orvosi tanulmányokba kezdett,³⁷ 1867 májusában pedig már a praktizálásra kért engedélyt, amit azonban megtagadtak tőle.³⁸ Ezután állítólag éppen ázsiai tanulmányútra indult volna, amikor az új püspök személyes rábeszélése nyomán megváltoztatta szándékát:³⁹ a döntő érv bizonyára a zsámbéki beneficium volt. Október 7-én Pados újra felajánlotta szolgálatait az egyházmegyének, mire másnap püspöke rendelkezett adminisztrátori kinevezéséről.⁴⁰ Ezek után a plébánosi concursusra benyújtott pályázata⁴¹ formalitásnak tűnhet, a püspök gondos saját kezű javításai, átfogalmazásai a kegyúrnak (Lónyay) küldött rovatos javaslattételben (nov. 1.)⁴² ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a praesenta elnyerése (Pados múltját ismerve) nem volt rizikómentes.

Időközben a zsámbéki hívek is megnyilatkoztak az ügyben. Az előjáróság október 1-jén kelt levelében⁴³ nem valamely jelölt mellett, hanem a „a szomszéd Budakesz községben a nép között kitört kebel-

³⁰ Komáromy Károly addigi káplán SzfvPL 4580 1035/1867.

³¹ SzfvPL 5268 554, 627, 679/1848; 235, 422/1849.

³² SzfvPL 5268 52/1850.

³³ SzfvPL 5268 70/1853.

³⁴ SzfvPL 5268 630, 639, 804/1853.

³⁵ SzfvPL 5268 994/1854.

³⁶ SzfvPL 5268 431/1855.: kétoldalmi aláírással ellátott kérvényben „vérző szívvel” kéri meghagyni állásában.

³⁷ SzfvPL 5268 752/1862. (*D. Joannes Pados petit facultatem vitam privatam agendi.*)

³⁸ SzfvPL 5268 500/1867.

³⁹ SZINNYEI 1905. 86.

⁴⁰ SzfvPL 5268 1050/1867. (*D. Joannes Pados offert suum servitium spirituale Dioec. Alb.*)

⁴¹ SzfvPL 5268 1168, 1389/1867.

⁴² SzfvPL 4580 1166/1867.

⁴³ SzfvPL 4724A 1064/1867.

lázító eseményekre”⁴⁴ utalva Bacsák Imre ellen foglalt állást, és „az összes község nevében” kérték a püspököt, hogy mellőzze a pályázatnál, nehogy Zsámbék „egy eltévesztett kinevezés által vallásában gyöngíttessék.” A püspök – bár az ő döntése ettől független lehetett – a kegyúrnak is továbbította a zsámbékiak tiltakozását, ezzel is erősítve Pados esélyeit. Bacsák október 21-én kelt levelében keserűen fakad ki a személye ellen indult támadás miatt. Kifogásolja egyrészt, hogy a püspök Padost favorizálja, hiszen „midőn éppen tisztelt úr a megyétől távol, 18 évet magának élt: én itt a megyének szolgáltam: és itt állottam ki a vértanúságot 48-49-ben nyájam mellett virrasztva [...]”, és mivel „nt. Pados Ur nálamnál legalább 15 évvel fiatalabb könnyebben várhatná a reá nézve biztos jövődőt”. Másrészt sérelmezi, hogy Jekelfalussy helyt ad a nép szavának, bár az őt csak az „izgatók rágalmából” ismeri, csakúgy mint őt évvel azelőtt: „igy tettek a Vörösvári néppel: ezt is felizgatták ellenem: a előljároság csak ugyan opponált”. Igazságtalannak érzi, hogy bár a forradalom idején a „rendnek és a loyalis elveknek” védője volt, most mindenből kizáratik: „A rablók anesztíát kaptak a koronázáskor: én érdemeim mellett nem kaptam amnesztiát” – írja. Bacsák kifakadásával azonban nem ért cél, Pados János megkapta a kegyúri bemutatást és az év végére kánonilag is beiktatták hivatalába.⁴⁵

Még tartott a zsámbéki concursus, mikor meghalt a szomszédos Budakeszi plébánosa, Petz Antal. Az itteni pályázat résztvevői közül hárman a zsámbéki állomásra is jelentkeztek, ketten pedig csak ide nyújtották be folyamodványukat (ismét meglepően alacsony a pályázók száma).⁴⁶ Úgy tűnik azonban, hogy a püspök egyiküket sem találta megfelelőnek, hiszen a propositio megtételével egészen addig várt, amíg meg nem érkezett az agg ráckevei plébános, Horvátovszky Vilmos pályázata (1868. január 20.).⁴⁷ Ő korábban csak Zsámbékra jelentkezett, de Pados miatt csak a második helyen kaphatott jelölést. A 73 éves régivágású atya elsősorban a megterhelő munka miatt akarta elhagyni a rengeteg filiát ellátó Ráckevét, ilyen szempontból Budakeszi

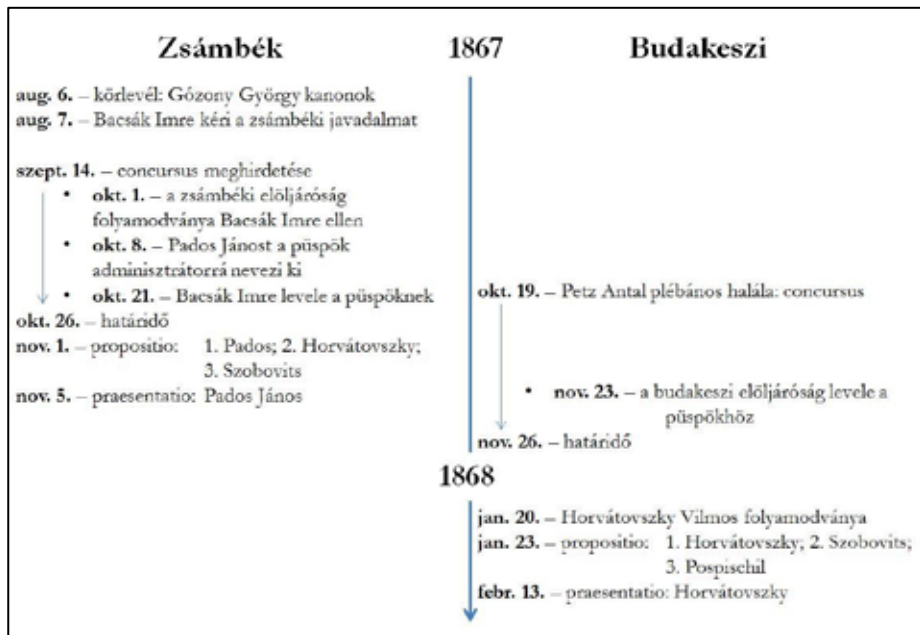
⁴⁴ Lásd BEDNÁRIK 2013.

⁴⁵ SzfvPL 5268 1389/1867. – Pados személyéhez lásd még SZINNYEI 1905. 86-87.; ZAKAR 1999. 147-148.; MÓZESSY 2000. 206-207.

⁴⁶ Marinkovits, Szobovits, Koller (lásd a 29. jegyzetben); illetve Pospischil Károly (40 éves, váli plébános) és Glázer Józef (48 éves, solymári plébános). A pályázatok iktatószám nélkül vannak SzfvPL 4511 sz.n./1867.

⁴⁷ SzfvPL 4511 sz.n./1868.

is jó választás volt számára: Megkésett pályázata mögött ismét a püspök egyértelmű ígérését gyaníthatjuk.

Befolyásolhatta Jekelfalussy döntését a községi előjáróság óvatosan fogalmazott (minden személyi utalást kerülő) levele (nov. 23.), amelyben arról írnak, hogy a budakeszi hívek kedélyei az öt évvel azelőtti események után még mindig nem nyugodtak meg teljesen, ezért egy megfelelő életű, lelkiismeretes és a helyzetet kezelni képes pap kinevezéséért esedeznek.⁴⁸ Végül a püspöki rovatos propositio (jan. 23.) is ezt emeli ki Horvátovszky mellett: „Előrehaladott kora daczára még mindig buzgón teljesíti hivatalát; azonfölül tekintvén a budakeszi népnek bús – legközelebbi multját, miután ő az ott még mindig létező pártokon kívül áll, egyébként is legérdemesebb, ezennel 1ső helyre legalkalmasabb, s legméltóbbnak találtatik.”⁴⁹

⁴⁸ „[der] durch weisheitsvolle Lehre unserer Religion, wie auch durch die Würde seines Lebens die etwa noch verirrtten Gemüther zu besänftigen, sämtliche Pfarrkinder zur Frömmigkeit, wahren Sittlichkeit und kurz in dem Tempel des Friedens zurückzuführen stets und gewissenhaft bemüht sei”. SzfvPL 4511 1332/1867.

⁴⁹ SzfvPL 4511 260/1868.

Összefoglalás

A vizsgált esetek gyakorlatát összegezve és a dióhéjban bemutatott konkrét példával egy jellegzetes problémakör és forráscsoport lehetőségeire kívántam felhívni a figyelmet. A plébánosi pályázatok fontos csomópontot jelentettek a papi karrierek szempontjából: a források alapján a 19. századi alsópapság stratégiáit, motivációit – közvetve pedig a háttérben meghúzódó „közös tudást” – tanulmányozhatjuk. Az egyének szintjén túl már az elemzett néhány eset alapján is kirajzolódnak bizonyos tendenciák, területi és egyéb „affinitások” (szomszédos községek közti átpályázás, a nagyobb plébániák vonzasközpont jellege, azonos patrónushoz tartozó települések közti kapcsolat), egy nagyobb korpuszra épülő hálózatelemzés érdekes kapcsolatokra deríthetne fényt. Az új plébános érkezése jelentős és nagy mozgósító erővel bíró esemény volt a helyi közösségek életében is: ezt mutatják a települési folyamodványok, amelyek a hivatalos döntési folyamatból kiszoruló „nép” passzivitásáról alkotott képet is árnyalják. További kutatásra érdemesnek tartom azt a kérdést, hogy milyen hatással voltak a kiválasztás körülményei a pap és a hívek közötti későbbi viszonyra.

IRODALOM

BEDNÁRIK János

2013 A budakeszi tumultus. In: Bárány Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest. 223-255.

CSIZMADIA Andor

1961 *Feudális jogintézmények továbbélése a Horthy-korszakban*. A kegyúri jog történetéhez. *Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata*, 19. Tankönyvkiadó, Budapest.

- 1966 *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

- 2014 *Plébánia és társadalom.* A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 48. A vallási kultúrakutatás könyvei 16. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

FORINTOS Attila

- 2005 *A Székesfehérvári Székeskáptalan.* Adattár, 1777-2004. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár.

LAKATOS Andor

- 2007 Szép Ferenc a kalocsai források tükrében. In: Biacsi Antal (szerk.): *...meggyőződéseim parancsolja...* Szép Ferenc emlékére. Szép Ferencz (1809-1856) szabadkai plébános és közíró halálának 150. évfordulója alkalmából rendezett emléknapok monográfiája. Szabadka, 2006. szeptember 9-10. A Keresztény Értelmiségi Kör megb. Agapé, Szabadka. 85-128.

MÓZESSY Gergely

- 2000 A székesfehérvári egyházmegye 1848/49-ben. In: Csurgai Horváth József – Demeter Zsófia (szerk.): *„Akit szolgáltatók egy árva hon volt...”* Székesfehérvár. 195-211.

PAUER, Joannes

- 1877 *Historia dioecesis Alba-Regalensis ab erecta sedis episcopali 1777-1877.* Cum introductione de vicissitudinibus et capituli olim collegiati. Typis Pauli Számmer, Albae-Regae.

SZINNYEI József

- 1905 *Magyar írók élete és munkái.* X. kötet. Hornyánszky V., Budapest.

TAMÁSI Zsolt

- 2004 Papi és szerzetesi fegyelem az 1848-as egyházmegyei zsinat tükrében. *Studia Universitatis Babes-Bolyai Theologia Catholica Latina* XLIX. 139-159.

TÖRÖK József – MÓZESSY Gergely

- 2002 *Jubilaeum Dioecesis Alba-Regalensis*. Mikes, Budapest.

SCHEDER Ferenc et al

- 1843 *Törvénytudományi műszótár*. Közrebocsájtja a Magyar Tudós Társaság. Egyetemi Nyomda, Buda.

ZAKAR Péter

- 1999 *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848-49-ben*. METEM Könyvek 23. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.

BEDNÁRIK, JÁNOS

THE PARSON IS DEAD, LONG LIVE THE PARSON!
19th Century Parish Tenders in the Villages Neighbouring
Buda

Through the example of some parishes of the Roman Catholic Diocese of Székesfehérvár, the thesis sets out to examine situations brought about by vicarage vacancies. Studying the succeeding tenders (conculus) will give us insight in the logic of the ecclesiastical appointments, the legal operation of the dualism's patronage system and will familiarize us with the motivations, ambitions, professional plans and autonomy of the lower clerical orders. The author devotes extra attention to the question of what influence the believers had – the leaders of the parishes, respectively – in the election of their parson, and what the parson changes meant to the local communities. In the second

part of the study, the dynamic of the procedure is illustrated by the analysis of two closely connected instances (that of Zsámbék and Budakeszi from the year of 1867).

Ferenc József Nagycsütörtökön szegény aggastyánok lábát mossa

Osztrák vallásos patrióta képeslap